

ישיבת שני מצורעים יחד מחוץ למחנה (המשך למאמרו של הרב אוריאל בנר ב'מעלין בקודש' גיליון לא)

א. פתיחה

ב. דברי המדרש

ג. שילוח מצורע – רק מעיירות המוקפות חומה

ד. עיון נוסף בדברי הראב"ד

ה. דברי צורו המור

א. פתיחה

בגיליון לא של 'מעלין בקודש' התפרסם מאמרו של הרב אוריאל בנר שליט"א,¹ ובו הוצגו עיקרי הדיון בעניין ישיבת שני מצורעים יחד מחוץ למחנה. הרב בנר ציין שמדברי הראב"ד בפירושו לספרא נראה להחמיר, ומדברי המלבי"ם בפירושו לספרא נראה להקל. ועוד ציין ששניים מגדולי דורנו – הרב קניבסקי והרב נבנצל שליט"א, חיוו דעתם להיתר בשאלה זו.

בשורות הבאות אבקש לבסס את שיטת המקלים מכמה מקורות, וכן להוסיף ביאור בדברי הראב"ד מההיבט הלמדני ומההיבט המעשי. בראשית דבריי אציין שכבר הרב בנר עצמו, למרות שלא הכריע בסוגיה זו, הראה שהמקורות השונים מחזקים בעיקר את שיטת המקלים בזה. במאמרי לא אחזור על ראיותי החשובות, אלא רק אוסיף עליהן. ועל כן החפץ להקיף את הנושא כדבעי לא יוכל להסתפק במאמר הנוכחי, שנכתב כהרחבה לדבריו היסודיים של הרב בנר בסוגיה זו.

ב. דברי המדרש

כמדומה שהתייחסות קדומה לשאלתנו מופיעה במדרש:

דבר אחר: "זאת תהיה תורת המצורע", הדא הוא דכתיב: "אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע" – שיאו לרומא, לעב לעננא, "כגללו לנצח יאבד" – מה גללים הללו מזההמין, אף הוא מזההם. "רואיו יאמרו איו" – חמוץ ליה ולא מכירין ביה, שכן כתיב בריעי איוב: "וישאו את עיניהם מרחוק ולא הכירוהו".
רבי יוחנן ור' שמעון בן לקיש; ר' יוחנן אומר: אסור לילך במזרחו של מצורע ארבע אמות, ור' שמעון [בן לקיש] אומר: אפילו מאה אמה. ולא פליגי, מאן דאמר ד' אמות

1. ישיבת שני מצורעים יחד מחוץ למחנה, מעלין בקודש לא עמ' 180-185.

בשעה שאין הרוח יוצא, ומאן דאמר ק' אמה בשעה שהרוח יוצא. רבי מאיר לא אכיל ביעי מן מבואה דמצורע. ר' אמי ור' אסי לא הוו עיילי למבואות של מצורע. ריש לקיש כד הוה חמי חד מנהון במדינתא, מרגם להון באבניא. אמר לו: פוק לאתרך, לא תזהום ברייתא, דתני ר' חייא: "בדד ישב", לבדו ישב. ר' אלעזר ברבי שמעון כד חמי חד מנהון הוה מיטמר מיניה, על שום דכתיב: "זאת תהיה תורת המצורע", המוציא שם רע. (ויקרא רבה מצורע טז, ג)

מהמדרש עולה שההתרחקות ממצורע היא רק מכיוון מזרח, ולא משאר הכיוונים. מכך, וכן מהמשך דברי המדרש, נראה שהסיבה לריחוק מהמצורע היא בריאותית ומוסרית, אך לא הלכתית. וכך כתבו פרשני המדרש. זאת ועוד, המדרש מתאר הליכתם של מצורעים "במדינתא". ואמנם הדבר לא היה רצוי בעיני ריש לקיש ובעיני ר' אלעזר ברבי שמעון, אך זו הייתה המציאות. ומפשטות המדרש נראה ששאר החכמים לא מחו במצורעים אלה, אלא רק ריש לקיש. וכפי שיתבאר מיד, ישנם לא מעט מקומות שמצורע אינו משתלח מהם, והימצאותו בהם אינה מהווה עבירה על דין "בדד ישב".

ואמנם בזמננו המילה 'מצורע' משמשת למחלת ה'הנסן' (Hansen) שאינה זהה לצרעת ההלכתית,² אך בספרות חז"ל לא מצאנו רמז לשימוש במונח 'מצורע' לשם תיאור מחלה זו או מחלה אחרת מלבד הצרעת ההלכתית. ובפרט קשה לומר כך במדרש דנן, שפתיחתו וסיומו מתייחסים בוודאות לפסוקים שנאמרו על המצורע ההלכתי, וקשה מאוד לומר שרישא וסיפא במצורע הלכתי ומציעתא במצורע כשם המושאל. ואם כן, יש לראות במדרש זה ראייה ברורה לקולא בנידוננו.

ג. שילוח מצורע – רק מעיירות המוקפות חומה

נאמר במשנה:

עיירות המוקפות חומה מקודשות ממנה שמשלחים מתוכן את המצורעים. (כלים א, ז)

הראשונים נחלקו האם "עיירות המוקפות חומה" היינו מימות יהושע בן נון (ר"ש שם) או שאין הכוונה לימות יהושע (פשטות הרמב"ם בפיהמ"ש ובהל' טומאת צרעת י, ו),³ ולכאורה יש מזה נפקא מינה ליישובים בזמננו המוקפים חומה או גדר ביטחון, שלפי הרמב"ם מצורעים משתלחים מהם ולפי הר"ש אין מצורעים משתלחים מהם. ועל כל

2. ראה אנציקלופדיה רפואית הלכתית ערך עור, עמ' 176.

3. מחלוקת הלכתית זו כרוכה במחלוקות היסטוריות, ארכיאולוגיות ומקראיות. ראה: ז"ח ארליך, 'שומרון – שלוש מחלוקות שהן אחת', בתוך: שומרון ובנימין (תשמ"ח), עמ' 221-223. ולפי שיטת הרמב"ם מיושב בפשטות מה שהקשו כמה פרשנים, מדוע הורחקו המצורעים משומרון שלא הייתה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון (וראה במאמרו של הרב בנר, הערה 6 וסביבתה). ליישוב נוסף לקושי זה, ראה ארליך שם הערה 9.

ישיבת שני מצורעים יחד מחוץ למחנה

פנים, בין לרמב"ם ובין לר"ש, אין המצורע משתלח ממקום שאינו מוקף חומה, ובמצב זה דין "בדד ישב" אינו נוהג בו כלל. ופשוט שאין מקום לחלק בין מצורע שהורחק מעיר מוקפת חומה למצורע שמעיקרא לא היה בתוך עיר כזו, לעניין ישיבתו עם מצורע נוסף. ומכך מוכח להדיא שמצורע שנמצא במקום שלא מתקיים בו תנאי זה, אינו טעון שילוח כלל, והוא רשאי להישאר בעירו, ואין בכך סתירה לדין "בדד ישב".

בשולי הדברים יש להוסיף שהרמב"ם לא התייחס במפורש לנידון שלנו, ומכך יש להביא ראיה להיתר, שהרי אם ישנו דין האוסר על אנשים לשבת בקרבת המצורע, לא היה הרמב"ם נמנע מלאומרו.

ד. עיון נוסף בדברי הראב"ד

לעומת כל זאת, כתב הראב"ד:

"בדד ישב" – לבדו ישב. נראה לי לפי זה המדרש השנוי בכאן דכן ראוי לפרשו: לבדד ישב, שהיא כמנוחה שאסור בארבע אמות שלו. וכן כל המנוגעים.
(ראב"ד על הספרא תזריע פרשה ה פרק יב אות יב)

דברי הראב"ד מבוססים על גרסה שונה מגרסת הספרי שלפנינו. בספרי שלפנינו כתוב רק:

"בדד ישב", אין לי אלא זה בלבד, מנין לרבות שאר המנוגעים, תלמוד לומר: [טמא⁴] בדד ישב".
(שם)

ואילו בספרי כ"י רומי⁵ הגרסה היא כפי שציטט הראב"ד:

"בדד ישב" – לבדו ישב. אין לי אלא זה בלבד וכו'.

ולפי גרסה זו נראה שמדובר בשתי דרשות שונות. ונראה שגרסת הדפוסים יסודה בטעות הדומות. ועל כל פנים, לכאורה דברי הראב"ד הללו עומדים בסתירה למקורות הנ"ל, ולעוד מקורות וראיות שציין הרב בנר במאמרו. ולגופם של דברי הספרי, היה ניתן להבין ש"לבדו" היינו שאין עוד מי שמשתלח למקום שהמצורע משתלח אליו, וכפי שנאמר במפורש בבבלי:

בדד ישב – לבדו ישב, שלא יהו טמאין אחרים יושבין עמו. (פסחים סז ע"א)

וכך כתב הרא"ם (ויקרא יג, מו) בשם ר' אברהם זוטרא מתיוון בביאור דברי הספרא.

4. כך בכ"י רומי, וכעין זה הגיה הגר"א. ולפי זה מובן הריבוי, ששאר המנוגעים הם בכלל "טמא".
5. עמ' רפ במהדורה הנדפסת של כתב היד (נ"י תשי"ז). וכן מופיעה דרשה זו בגמרא (פסחים סז, א) וכדלהלן.

בנוסף, יש להעיר שאין הכרע שהראב"ד אוסר גם לשני מצורעים להיכנס זה לארבע אמותיו של זה. וייתכן להבין שהבידוד הוא רק בינם ובין שאר העולם. וכפי שמצאנו התייחסויות רבות בחז"ל לכך שישראל היו "מנוודים למקום" במצבים שונים, וברור שהם לא היו מנוודים זה לזה – כך ניתן להבין שהמצורע כמנודה לכלל ישראל, ואינו כמנודה לשאר מצורעים. ואמנם ישראל לא היו בנידוי הלכתי, וזו אינה ראייה גמורה. אך מצאנו לעיקרון זה גם ביטוי הלכתי מובהק:

הרב שנידה לכבודו, כל תלמידיו חייבין לנהוג נידוי במנודה. אבל תלמיד שנידה לכבוד עצמו, אין הרב חייב לנהוג בו נידוי, אבל כל העם חייבין לנהוג בו נידוי. וכן מנודה לנשיא מנודה לכלל ישראל. מנודה לכל ישראל אינו מנודה לנשיא. מנודה לעירו מנודה לעיר אחרת. מנודה לעיר אחרת אינו מנודה לעירו.

(רמב"ם, תלמוד תורה ו, יג)

הרי שיש מושג של נידוי יחסי. ובאמת המציאות הפשוטה היא שאין מצורעים בישראל, ואין בדברי הראב"ד התייחסות לשאלת ישיבת שני מצורעים יחד מחוץ למחנה.

ה. דברי צרור המור

בפירושו לתורה של ר' אברהם סבע, ממגורשי ספרד, מצוטט מדרש האוסר ישיבת שני מצורעים יחד:

"בדד ישב" – שלא ידור בבית מיושב בין האנשים, אלא יחידי מחוץ למחנה. ואמרו ז"ל אסור לישב בתוך ארבע אמותיו כמנודה. בדד ישב ולא ב' טמאים יחד.
(צרור המור, פרשת תזריע ט ע"ב ד"ה ולכן אמרו)

ברם, לאור כל האמור במאמרו של הרב בנר ובמאמר זה, דומה שיש לצדד בעמדה המתירה למצורע לשבת לצד מצורע אחר מחוץ למחנה, ואולי אפילו לשבת לצד ישראל אחר.